ПРАВОВИЙ СТАТУС ТА МІСЦЕ ФАНФІКШНУ В СИСТЕМІ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

ПОПОВ Віктор Андрійович - кандидат юридичних наук, асистент кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної власності та інновацій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID 0000-0001-6636-2096
СТОЛЯР Ірина Вікторівна - експерт із закупівель Дирекції управління ланцюгами поставок НЕК «Укренерго», магістр правознавства
DOI: https://doi.org/10.71404/EP.2025.2.23

Стаття присвячена цивільно-правовому аналізу літературного фанфікшену як похідного твору в контексті права інтелектуальної власності. Досліджується генеза фанфікшену від первісних усних адаптацій до сучасних цифрових платформ, підкреслюючи його залежність від об'єктів авторського права, зокрема літературних творів. Правовий статус фанфіків розглядається через норми Цивільного кодексу України (ст. 418, 420, 433), Закону України «Про авторське право і суміжні права» та Бернської конвенції (ст. 8, 12), які визначають виключні права авторів оригінальних творів на переробки та переклади. Встановлено, що створення фанфіків без згоди суб'єкта авторського права порушує його майнові права, водночас, їхня творча природа ускладнює кваліфікацію як самостійних об'єктів. Наведено приклади, що ілюструють трансформацію фанфіків у комерційні твори, та прецеденти, які вплинули на правову практику. Піднімається проблема межі між похідним і оригінальним твором, а також вразливості авторів фанфіків до плагіату через відсутність правового захисту. Пропонується дискусія щодо вдосконалення правового регулювання цього інституту.

Ключові слова: фанфік, авторське право, твір, право інтелектуальної власності, об'єкт, суб'єкт, суміжні права, національне та міжнародне законодавство, охорона та захист прав, відповідальність, судова практика.

Постановка проблеми

Сьогодні відбувається активне становлення різноманітних нових жанрів у мистецтві. Деякі з них, як от фанфікшн тісно пов'язані із авторським правом інших людей, а саме – авторів оригінальних творів, що породжує низку правових питань. На сьогодні це культурне явище вийшло за межі «розваги» та навіть створило низку прецедентів. У звичайному житті ми досить часто стикаємося із творами фанфікшну, проте не завжди можемо визначити, що вони є такими. Навіть деякі популярні нині оригінальні книги, як виявляється, колись були фанфіками. У зв'язку з цим, існування вказаних явищ породжує низку правових питань: Чи можна вважати цей твір похідним (у контексті законодавства про авторське право та суміжні права)? Чи все ж він є оригінальним згідно з вказаними ознаками? Яким чином, у межах правового поля визначити отримання популярності від використання чужого твору, яка в подальшому принесла прибутки автору фанфіку?

Виклад основного матеріалу

Для повноцінного розуміння та можливості дослідження всієї сутності цієї теми, та проблематики, що виникає, перш за все необхідно визначити, що означає таке явище, як «фанфікшн», а також яким критеріями характеризується. У перекладі з англійської мови "*Fan fiction*" – фанатська творчість (*Fan* – фанат, шанувальник; *fiction* – виріб, твір, творіння) [1]. Твори можуть базуватися на

оригінальних літературних творах, фільмах, серіалах, мультфільмах, іграх, коміксів, навіть на діяльності живих людей (ця тема потребує окремого ґрунтовного дослідження на предмет порушення особистих прав людини). При цьому явище фанфікшну передбачає створення творів на безоплатних основах та розміщення їх на спеціальних веб-ресурсах для можливості безоплатного ознайомлення. Таким чином, фанфікшн об'єднує в собі велике коло творів: літературних, художніх, музичних, кінематографічних тощо. Оскільки кожен з цих напрямів потребує окремого ґрунтовного дослідження, це дослідження буде розглядати таку частину фанфікшну, як літературні твори. Зазвичай, саме цю категорію ототожнюють/прирівнюють з фанфікшном, забуваючи про інші види творів.

Точна дата створення першого фанфіку невідома, проте можемо вважати, що з появою перших легенд, міфів та казок почали з'являтися і перші фанфіки – власні варіації відомих народу творів та їхні продовження. Найчастіше, в усній формі, які в подальшому або були забуті, або трансформувались у додаткові версії загальновідомих сюжетів. Перші відомі літературні фанфіки були створені в часи античності на основі творів Гомера, хоча і його персонажі були здебільшого або реальними людьми, або персонажами міфів та легенд. Далі виток розвитку фанфікшну припадає на XVIII-XIX століття, коли шанувальники таких творів, як наприклад "Пригоди Шерлока Голмса", писали продовження їхніх пригод. Тоді авторам доводилось відмовлятись від авторського права на свої твори, оскільки використовувались у них чужі персонажі. Пізніше схожа участь чекала і на героїв "Звіяних вітром", чиє продовження вийшло у книгах "Люди Ретта Батлера" "Скарлет" та "Ретт Батлер". Проте їх авторам не довелось відмовлятися від своїх доробків, більше того, Дональд Маккейг (автор "Люди Ретта Батлера") навіть отримав авторизацію від маєтку Маргарет Мітчел. Навіть всім відомі "50 відтінків сірого" насправді теж колись були фанфіком по "Сутінкам" [2].

Остаточне формування поняття "фанфікшн" сталося в другій половині XX століття із виходом "Зоряних війн". Оскільки контенту створювалося дуже багато, а відфільтровувати оригінал від фанатського доробку, часом набагато якіснішого, потрібно було, з'явився термін "фанфікшн" – фанатська творчість. Другим важливим етапом для становлення і визнання цього явища став вихід у світ серії книг "Гаррі Поттера" та заохочення його авторкою Джоан Роуллінг шанувальників до створення фанатських творів. Уже у XXI столітті фанфікшн став величезним пластом у літературі, який навіть призвів до кількох скандалів та прецедентної практики у боротьбі за авторські права.

Перед тим, як почати правовий аналіз природи літературного фанфікшну, пропонуємо розглянути більш детальну саму його суть. Якщо підсумувати те, що згадувалося раніше, фанфік – твір за мотивами оригінального твору, написаний без мети отримання прибутку. Публікація таких творів, зазвичай, здійснюється на спеціальних платформах: АО3, Ваттпад, ЛітНет, Фанфікус, Фікманія тощо. Проте останнім часом часто можна зустріти фанфіки, опубліковані в соціальних мережах: Фейсбук, Інстаграм, ТікТок, або навіть месенджерах, таких як Телеграм.

Залежно від платформи поширення різняться і деякі характеристики, які присвоюються фанфікам: розмір, жанри, рейтинги, напрями, фендоми.

Переходимо до правового аналізу фанфікшену. Як уже зазначалося раніше, для створення свого твору автори фанфіків використовують елементи (персонажів, події, місця тощо) іншого, оригінального твору. Тобто вони використовують об'єкти чужого права інтелектуальної власності, а зокрема авторського права. Відповідно до ч. 1 ст. 418 ЦК України: право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений цим Кодексом та іншим законом [3]. Водночас, у ч. 1 ст. 420 ЦК України зазначено, що до об'єктів права інтелектуальної власності належать літературні та художні твори, комп'ютерні програми, фонограми, відеограми, програми організацій мов-

лення, комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення тощо [3]. У ст. 433 ЦК України більш конкретизовано що саме є об'єктами права інтелектуальної власності на літературний, художній та інші твори, тобто що є об'єктами авторського права. Так, у ч. 1 цієї статті творами визнаються:

1) літературні та художні твори, зокрема: романи, поеми, статті та інші письмові твори; лекції, промови, проповіді та інші усні твори; драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, хореографічні, інші сценічні твори; музичні твори (з текстом або без тексту); аудіовізуальні твори; твори живопису, архітектури, скульптури та графіки; фотографічні твори; твори ужиткового мистецтва; ілюстрації, карти, плани, ескізи і пластичні твори, що стосуються географії, топографії, архітектури або науки; *переклади, адаптації, аранжування та інші переробки літературних або художніх творів*; збірники творів, якщо вони за добором або упорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності;

2) комп'ютерні програми (вони охороняються як літературні твори) <…> інші твори [3].

Крім цього положення ЦК України передбачають непоширення авторського права на такі об'єкти, як: ідеї, теорії, способи, принципи, процеси та методи діяльності або математичні концепції. Але лише у випадку, якщо ті не мають фізичної форми вираження. Якщо ж будь-яка розумова діяльність людини знайшла своє вираження у фізичному вираженні, то вона є об'єктам авторського права без виконання будь-яких формальностей щодо неї та незалежно від її завершеності, призначення, цінності тощо, а також способу чи форми її вираження [3]. Отже, щойно думка стає матеріальною – вона стає об'єктом авторського права.

Проте, фанфікшн не завжди використовує весь твір, тобто чужий об'єкт авторського права, а лише його елементи: персонажів, місце, часову лінію тощо. Але чи ці об'єкти є віддільними від оригінального твору? Ні, оскільки саме ці елементи і створюють можливість існування оригінального твору в такому вигляді, як він був взятий для створення фанфікшну. При цьому у ст. 433 ЦК України згадується про авторське право на переклади, адаптації <…> інші переробки літературних або художніх творів [3]. Тобто авторське право поширюється на похідні від оригіналу твори. Слід згадати дві статті Бернської конвенції, одна з яких, а саме ст. 8, яка закріплює за авторами виключне право перекладати і дозволяти переклад власних творів, а друга – ст.12, право дозволяти переробки своїх творів. Крім цього, за автором оригінального твору закріплене виключне право на заборону для переробки будь-ким, окрім нього самого, його твору [4].

З цього приводу слушно зауважує О.М. Коршакова, на думку якої важливим є з'ясування правомірності існування фанфіків, в контексті цивільного законодавства України, за яким частина твору, яка може використовуватися самостійно, у тому числі й оригінальна назва твору, розглядається як твір і підлягає охороні. Поняття «частина твору» в чинному законодавстві не розкривається, а отже, зробити висновки чи є використання персонажів твору, їх імен, місцевостей частиною твору, яка охороняється, неможливо [5, с. 91].

Українське законодавство передбачає можливість створення та використання похідних творів лише з дозволу автора оригіналу, крім випадків, коли твір можна використовувати без дозволу суб'єкта авторського права. Таке використання можливе лише у випадку, якщо твір використовується з метою пародіювання або створення будь-якого іншого комічного ефекту. Дійсно, деякі фанфіки мають таку мету, проте таке трапляється не досить часто. Отже, проблема використання чужих оригінальних творів задля створення та поширення власних дійсно існує [9]. Тобто якщо фанфік має комічний або сатиричний характер, висміює якісь події та персонажів, його можна вважати пародією. У такому разі оригінальний твір буде використовуватися для створення фанфіку цілком правомірно [10, с. 12].

Звертаючись до досвіду іноземних країн, варто звернути увагу на законодавство США, що також містить поняття похідного твору. Відповідно до норм законодавства

США похідний твір — це твір, створений на основі одного чи більше вже наявних творів, такий як переклад, музична обробка, інсценування, фікціоналізація, версія кінофільму, звукозапис, художня репродукція, стислий виклад, конспект або будь-яка інша форма, у якій твір може бути втілений при переробці, перетворенні чи адаптації. Твір, який складається з редакційних поправок, анотацій, переробок або інших модифікацій оригінальних творів, які загалом утворюють новий авторський оригінальний твір, є похідною роботою [6]

Таким чином, підсумувавши все вище сказане, фанфікшн можна визнати похідним твором, створеним (у переважній більшості випадків) без дозволу автора оригінального твору. Як наслідок, якщо автор забажає – він зможе не просто в судовому порядку вимагати видалення фанфіків з платформ та іншу заборону їх публікації, а й вимагати матеріальну та моральну компенсацію. Але ж саме написання фанфіку також є результатом розумової та творчої діяльності, і лише прив'язка за певними ознаками до оригінального твору робить його похідним. Можна стверджувати, що після зміни деяких деталей оповіді – фанфік стане абсолютно самостійним оригінальним твором.

На думку Г.О. Ульянової, фанфікш зазвичай безкорисливий, є великим, диверсифікованим, багатовимірним простором читання і письма, а отже, фанфікшн – це так зване хобі [7].

Творчий доробок у формі фанфіку не є таким, що спрямований на порушення авторських прав, якщо дотримуються певні умови: не переслідується комерційна мета, відсутність плагіату, зазначено істинного автора твору-оригіналу, виключено можливість образи реальних (історичних) постатей у сюжетній лінії фанфікшену, дотримуються вимоги публічного правопорядку держави [8].

Однак, будучи прив'язаним до об'єкта чужого авторського права, фанфік є незахищеним із правової точки зору, оскільки він є створеним без отримання дозволу від автору оригіналу. А сучасні цифрові технології дозволяють відслідкувати зміни у творі та довести, що він є похідним або ж навіть плагіатом. Так, відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 53 ЗУ "Про авторське право і суміжні права" плагіатом вважається опублікування твору або його частини в незмінному або видозміненому вигляді, включно з перекладом, під іменем особи, яка не є автором такого твору [9]. Відповідно, за порушення авторського права та плагіат – можуть наступати правові наслідки, але це правило не поширюється на фанфіки, що призводить до їх крадіжки та неспроможності авторів захистити своє право на власні твори.

Так-от, неодноразово автори фанфіків стикалися з тим, що їхні роботи без дозволу публікувалися на сайтах, де вони не мають акаунтів, від імені інших авторів, а також перекладалися після прямої заборони це робити. Таким же діям зазвичай піддаються і звичайні літературні твори, проте, на відміну від фікрайтерів, автори мають правові механізми, які можуть захистити їхні права, а ось тим, хто займається фанфікшеном, у кращому випадку лишається сподіватися на добросовісність адміністрації сайту, де без дозволу була опублікована його робота.

Варто звернути увагу і на практичну складову цієї сфери. Наприклад, щодо всесвітньовідомого твору про Гаррі Поттера, автори, які вирішили видавати свої фанфіки, стикнулися з незламною позицією авторки, Джоан Роулінг, яка офіційно заохочує фанфіки за умови, що вони залишаються в Інтернеті, а не в друкованому вигляді, є некомерційними, не претендують на її авторство і, якщо вони не містять графічно насильницькі або відверті матеріали, розміщуються з умовою перевірки віку читача [11]. Так, наприклад, у 2008 році Роулінг та Warner Bros. подали позов проти видавництва RDR Books, яке планувало опублікувати друковану версію онлайн-енциклопедії "Harry Potter Lexicon", створеної фанатом Стівеном Вандер Арком. Роулінг стверджувала, що книга порушує її авторське право, оскільки містить великі фрагменти її творів без достатньої оригінальної інтерпретації. У 2008 році суд ухвалив рішення на користь Роулінг, заборонивши публікацію книги та присудивши їй 6 750 доларів США компенсації [12].

Не менш гучною справою був позов Джоан Роулінг до Єкатерини Дмитрієвої (відома під псевдонімом Дмитро Ємець), яка опублікувала цілу серію книг "Таня Гротер". Зі сторони авторки оригіналу були ініційовані судові позови з метою заборони публікації цієї фанатської франшизи, проте успіху вдалося добитися лише на території Нідерландів, оскільки законодавство країни походження авторки визнало серію книг пародією. Після гучного скандалу авторка фанфіку вирішила змінити стиль написання, щоб її твір був менш схожим на оригінал – "Гаррі Поттера", але припиняти видавництво не стала [13].

Висновок

Літературний фанфікшен у переважній більшості випадків є похідним твором у розумінні ст. 433 ЦК України, оскільки створюється з використанням об'єктів авторського права оригінального твору (персонажів, подій, локацій тощо) без отримання дозволу суб'єкта авторських прав, що суперечить ч. 1 ст. 418 ЦК України та ст. 8, 12 Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів. Таке використання становить порушення виключних майнових прав автора оригінального твору, передбачених Законом України «Про авторське право і суміжні права», зокрема права на переробку та поширення твору. Винятки, що дозволяють використання без згоди автора (наприклад, для пародії чи комічного ефекту), застосовні лише до обмеженої кількості фанфіків. Водночас, сам фанфік, будучи результатом творчої діяльності, потенційно може претендувати на статус самостійного об'єкта авторського права, однак його правова незахищеність через прив'язку до чужого твору унеможливлює ефективний захист прав авторів фанфіків від плагіату чи несанкціонованого використання. Отже, сучасне правове поле України не забезпечує належного балансу між захистом прав авторів оригінальних творів та творців фанфіків, що потребує подальшого доопрацювання законодавства для врегулювання цього інституту в умовах сьогоднішньої цифрової ери.

Література

1. Жукова Г. Усе про фанфік. URL: http://galyna-zhukova.edukit.dn.ua/vse_dlya_vchitelya_svitovoi_literaturi/metodichni_materiali/vse_pro_fanfik/

2. 6 фанфіків, що стали книгами. *BeautyHub*. URL: https://bhub.com.ua/uk/6-fanfikiv-shho-staly-knygamy/

3. Цивільний Кодекс України від 16.01.2003 №435-15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

4. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів ВО інтелектуальної власності; Конвенція, Міжнародний документ від 24.07.1971. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text

5. Коршакова О.М. Авторське право та твори fun fiction. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 34. Т. 1. С. 90–92.

6. Copyright Law of the United States. URL: http://www.copyright.gov/title17/92chap1.html#101.

7. Ульянова Г.О. Методологічні проблеми цивільно-правового захисту прав інтелектуальної власності від плагіату. : дис ... д-ра юрид. наук спец.. 12.00.03. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса. 2015.. 428 с.

8. Санченко Д. Фанфікшн як втілення права на свободу творчості. LIGA.net. URL: https://blog.liga.net/user/dsanchenko/article/28126

9. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 №2811-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20

10. Улітіна О. Правова природа фанфікшену. Фанфікшен як вид сучасного мистецтва. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2018. № 1. С.11-15.

11. Grace Westcott. Friction over Fan Fiction. URL: https://reviewcanada.ca/magazine/2008/07/friction-over-fan-fiction/)

12. Роулінг подала позов проти Мічіганського видавництва. Pravo.ua. URL: https://pravo.ua/d-rouling-podala-isk-protiv-michigansk/

13. Британська письменниця Джоан Роулінг виграла в Голландії судовий позов проти Дмитра Ємця. *Радіо Свобода*. URL: https://www.svoboda.org/a/24186527.html

АНОТАЦІЯ

The article is devoted to the civil law analysis of literary fanfiction as a derivative work in the context of intellectual property law. The author examines the genesis of fanfiction from the original oral adaptations to modern digital platforms, emphasizing its dependence on copyrighted works, in particular, literary works. The legal status of fanfiction is considered through the provisions of the Civil Code of Ukraine (Articles 418, 420, 433), the Law of Ukraine "On Copyright and Related Rights" and the Berne Convention (Articles 8, 12), which define the exclusive rights of authors of original works to alterations and translations. The author establishes that the creation of fanfiction without the copyright holder's consent violates his/her property rights, and at the same time, their creative nature makes it difficult to qualify them as independent objects. Examples illustrating the transformation of fanfiction into commercial works and precedents that have influenced legal practice are provided. The author raises the issue of the boundary between a derivative and an original work, as well as the vulnerability of fanfic authors to plagiarism due to the lack of legal protection. A discussion on improving the legal regulation of this institution is proposed.

Keywords: fanfiction, copyright, work, intellectual property right, object, subject, related rights, national and international legislation, protection and enforcement of rights, liability, case law.